

PROTŲ NUTEKĖJIMAS IŠ LIETUVOS – REALI GRĖSMĖ AR IŠPŪSTAS BURBULAS?

Audra I. Mockaitis, Laura Šalčiuvienė

Vilniaus universitetas, Kauno technologijos universitetas

Anotacija

Pastaruoju metu vis daugiau viešai diskutuojama apie proto nutekėjimo iš Lietuvos grėsmę. Šiame straipsnyje pristatyti 2002 m. atlikto būsimumų aukštos kvalifikacijos specialistų mobilumo perspektyvų tyrimo, kuriame dalyvavo daugiau kaip 1000 respondentų iš 16 Europos šalių, rezultatai. Tyrimo rezultatai parodė, kad Lietuvoje proto nutekėjimo grėsmė kol kas yra minimali, taigi gali būti traktuojama tik kaip laikinas reiškinys. PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: mobilumas, emigracija, ES, Lietuva, protų nutekėjimas.

Abstract

Recently there has been much public debate in Lithuania about the threat of brain drain. This article presents the results of a 2002 study on the likelihood of emigration of highly skilled employees, based on a sample of over 1000 respondents in 16 European countries. The results show that so far the threat of brain drain from Lithuania might be more of an exaggeration than a realistic possibility.

KEY WORDS: Mobility, emigration, EU, Lithuania, brain drain.

Įvadas

Prie Europos Sąjungos (ES) prisijungus dar 10 šalių, tarp kurių buvo ir Lietuva (po 2004 metų), tarptautinis darbo jėgos mobilumas ES tapo aktualia problema, kuri Lietuvoje gana plačiai aptariama. Ji susijusi su Lietuvos mokslininkų ir specialistų emigravimu, bet duomenų, kurie tai patvirtintų, kol kas nėra daug. Akivaizdu, kad daug žemos kvalifikacijos darbininkų emigruoja iš Lietuvos į tokias šalis kaip Anglija, Ispanija ir JAV, o aukštos kvalifikacijos tarnautojų emigracijos tyrimų atlikta nedaug. Šiame straipsnyje nagrinėjama aukštos kvalifikacijos žmonių grupės – universiteto verslo studijų studentų – tarptautinio mobilumo problematika.

Iš pradžių trumpai apžvelgta, ko studentai ieško Europoje, nustatyta, kuo skiriasi studentų iš Rytų Europos ir kitų Europos šalių požiūris į tai, koks turėtų būti idealus darbas (prioritetai). Antroje straipsnio dalyje įvertintas studentų tarptautinio migravimo, jų prisirišimo prie gimtosios šalies ir gimtosios kalbos aspektas. Remiantis šios analizės rezultatais, teigiama, kad Rytų Europos, ypač Lietuvos, studentai yra mažiau suinteresuoti dirbti užsienyje, lyginant su kitų Europos šalių studentais. Kita vertus, tyrimo rezultatai parodė, kad Rytų Europos studentai yra tinkamai pasirengę dirbti užsienyje, vertinant jų kalbos žinias, be to, jų pasirengimas yra geresnis nei Šiaurės Europos šalių studentų. Rytų Europos studentai labiau linkę dirbti angliškai kalbančiose ir Šiaurės Europos šalyse. Kitaip tariant, darbo užsienyje patirtis ir užsienio kalbos mokėjimo lygis turi didelę įtaką didėjančiai migracijai šalyje. Straipsnyje nagrinėjami 16-os Europos šalių tyrimo rezultatai, išskiriant Lietuvos studentų atsakymų analizę.

Tikimės, kad šio tyrimo rezultatai galės būti panaudoti, siekiant geriau tenkinti būsimumų profesionalių tarnautojų Lietuvoje karjeros reikmes.

1. Literatūros apžvalga

Užimtumas ir imigracija – tai dvi svarbiausios temos paskutiniuosiuose rinkimuose tarp penkiolikos ES šalių

narių (European Opinion Research Group, 2004). 15-oje valstybių ES narių tik 2% gyventojų nusprendė gyventi ir dirbti kitoje šalyje (European Commission, 2004). Padidėjęs ES šalių narių, kurių ekonominis lygis gerokai skiriasi, skaičius gali lemti didesnę darbo jėgos migraciją. Šiame kontekste akcentuojama nekvalifikuotos arba žemos kvalifikacijos darbo jėgos migracija. Kol vyksta Centrinės ir Rytų Europos šalių diskusijos, didelis dėmesys skiriamas žemos kvalifikacijos darbo jėgos migracijos statistinei apskaitai. Tuo tarpu šiame straipsnyje nagrinėjama tarptautinė aukštos kvalifikacijos žmonių grupių migracija – tai verslą ir vadybą universitetuose studijuojantys studentai. Anot M. Piracho ir R. Vickermano (2004), kompetentingų darbuotojų emigracija iš ekonomiškai mažiau išsivysčiusios į labiau išsivysčiusią šalį turi ir teigiamą, ir neigiamą poveikį jų gimtosioms šalims. Nors emigracija gali užtikrinti geresnį gyvenimą tiems, kurie nusivylę gimtosios šalies perėjimo į labiau ekonomiškai išsivysčiusios šalies lygį tempais, tai taip pat reiškia, kad šios šalys netenka geriausių žmonių išteklių. Investicijos į švietimą iš neturtingų šalių nukreipiamos į turtingąsias šalis, kas lėtina neturtingų šalių vystymąsi (Piracha, Vickerman, 2004). Kita vertus, jei migracija yra trumpalaikė, igūdžių igijimas užsienyje gali turėti ilgalaikį teigiamą poveikį gimtosios šalies vystymuisi. Kvalifikuotos darbo jėgos migracija tarptautiniu mastu gali būti teigiama naujoms ES šalims.

Nors atlikta nemažai tyrimų, kuriuose nagrinėjami kultūriniai šalių skirtumai (Hofstede, 1980; 1983; 2001; Schwartz, Bilsky, 1987), tik nedaugelyje jų palyginti skirtumai tarp šalyse išsikeliamų darbo tikslų ir įsivaizduojamo idealaus darbo. D. Sirota ir M. Greenwood (1971) palygino 25 šalyse keliamus darbo tikslus trijose specialybinėse grupėse (pardavėjai, techninis personalas ir aptarnaujantis personalas) ir rado santykinai nedaug skirtumų tarp šalių. I. Harpaz (1990) tyrinėjo darbo tikslus 7 šalyse (Belgijoje, Vokietijoje, Izraelyje, Japonijoje, Nyderlanduose, Anglijoje ir JAV). Jis taip pat rado gana nedaug skirtumų tarp šalių ranguodamas darbo tikslus. Įdomus darbas, geras atlyginimas ir puikūs bendradarbių tarpusavio santykiai

daugelyje šalių buvo trys svarbiausi darbo tikslai. P. Gooderhamo ir O. Nordhaugo (2001) tyrimų rezultatus labiausiai atitinka šiame straipsnyje gauti tyrimų rezultatus, nes jų imtį taip pat sudarė verslo mokyklų studentai iš 11 įvairių (Vakarų) Europos šalių. Nei į vienos minėtų darbo vertybių studijų imtį Rytų Europos šalis nebuvo įtrauktos. Šis tyrimas yra pirmasis. Jis leidžia palyginti Vakarų ir Rytų Europos šalių idealaus darbo charakteristikų skirtumus.

2. Tyrimo metodika

2.1. Tyrimo instrumentarijus ir imties atranka

Šis tyrimas – platesnio tyrimo apie tarptautinės kalbos įtaką respondentų atsakymams į anketos klausimus dalis. Tyrimas inicijuotas Anne Wil Harzing Melburno universitete ir atliekamas 25 šalyse (Harzing ir kt., 2002; 2003; Harzing ir Mockaitis, 2004). Duomenys tyrimui rinkti vienuolikoje iš penkiolikos pagrindinių ES šalių; duomenų negauta iš Belgijos, Liuksemburgo, Italijos ir Airijos. Į tyrimą įtrauktos dvi naujos ES narės, Lietuva ir Lenkija, taip pat šalis, planuojanti stoti į ES 2007 m. (Bulgarija), ir Turkija, kuri, tikėtina, pradės stojimo į ES derybas, taip pat Rusija (didžiausia Rytų Europos šalis). Kadangi šis tyrimas – tai didesnio tyrimo dalis, buvo sunku įtraukti visas ES šalis, nes nedalyvavo tyrėjai iš kitų Centrinės ir Rytų Europos šalių. Visi respondentai buvo universitetą bebaigiantys verslo administravimo ar vadybos specialybių studentai. Kiti tarptautinių studijų studentai nebuvo įtraukti į imtį, nes siekta, kad imtį sudarytų studentai, atstovaujantys savo gimtosioms šalims, kuriose mokėsi. Visą imtį sudarė 1153 studentai. Daugelyje šalių tyrimas buvo atliekamas 2001 metų vasario–spalio mėnesiais, Suomijoje, Ispanijoje, Turkijoje ir Lietuvoje – 2002 metų kovo–spalio mėn.

Lietuvos studentų imtį sudarė 138 respondentai, kurių amžiaus vidurkis – 21,20 (S.D. = 1,58). 66,7% respondentų buvo moterys, 97,8% – gimę Lietuvoje. Vienu iš klausimų respondentų prašyta nurodyti, kiek respondento požiūris atitinka jo šalyje gyvenančių žmonių požiūris, vertinant nuo 1 = *visiškai neatitinka* iki 10 = *visiškai atitinka*. Šio klausimo atsakymų vidurkis Lietuvoje buvo lygus 5,81 (S.D. = 1,87).

2.2. Tyrimo naudojamos dimensijos

Pirmąją anketos klausimų grupę siekta įvertinti įvairių charakteristikų svarbą studentams, ieškantiems idealaus darbo baigus studijas. Šios charakteristikos paimtos ir pritaikytos iš D. Sirotos ir M. Greenwoodo (1971), G. Hofstede'o (1980) tyrimų. Iš viso į anketą įtraukta aštuoniolika idealaus darbo aspektų, prašant studentus kiekvieno punkto svarbą įvertinti pagal Likerto skalę (*visiškai* arba *mažai svarbu* – *labai svarbu*). Visiems 18 klausimų buvo atlikta veiksnių analizė ir ekstrahuoti 4 veiksniai. Pirmasis veiksnys, pavadintas *harmonija ir santykiai*, apėmė aspektus, susijusius su pusiausvyra tarp asmeninio gyvenimo ir darbo, ir neįtemptu darbu, kuriame užtikrinami puikūs santykiai tarp asmenų. Antrasis veiksnys pavadintas *asmeniniu augimu ir įtaka*, nes apėmė vidinius darbo elementus ir galimybę daryti įtaką įmonės politikai. Trečiasis veiksnys – tai piniginis atpildas, prestižas ir paaukštinimo galimybė, todėl taip ir pavadintas – *pinigai, prestižas ir paaukštinimas*. Paskutinis veiksnys gali būti apibūdinamas kaip orientacija į patarnavimą ir taisyklių laikymąsi, todėl pavadintas – *nuolankumas ir tarnavimas*. Kiekvienam veiksmiui apskaičiuotos Cronbach alpha patikimumo reikšmės, kurios kito nuo $\alpha = 60$ iki $\alpha = 73$ (1 lentelė).

1 lentelė

18 klausimų apie idealų darbą (veiksnių analizė)

Dimensija	Klausimai
	<i>Kokią reikšmę, renkantis idealų darbą, teiktumėte...</i>
Darna ir santykiai ($\alpha = .69$)	1. Geriems santykiams su tiesioginiu vadovu
	2. Draugiškam kolektyvui, bendradarbiams, kurie vieni kitus paremia
	3. Galimybei išlaikyti pusiausvyrą tarp darbo ir asmeninio gyvenimo
	4. Užtikrintai darbo vietai
	5. Galimybei dalytis atsakomybe už užduotis su kitais
	6. Darbui, kuriame patiriama mažai įtampos ir streso
Asmeninis tobulėjimas ir įtaka ($\alpha = .73$)	7. Galimybei prisiimti visą atsakomybę už užduotį
	8. Asmeninėms pastangoms, kuriomis galima prisidėti prie organizacijos sėkmės
	9. Darbui, kuriame galima pačiam priimti sprendimus
	10. Tiesioginiam vadovui, kuris, prieš priimdamas sprendimus, konsultuojasi su jumis
	11. Sudėtingam darbui, kuriame daug išbandymų
	12. Įvairovei ir nuotykiams darbe
Pinigai, prestižas ir paaukštinimas ($\alpha = .64$)	13. Galimybei gerai uždirbti
	14. Galimybei dirbti prestižinėje, sėkmingai savo veiklą plėtojančioje įmonėje ar organizacijoje
	15. Karjeros/paaukštinimo galimybės
Nuolankumas ir tarnavimas ($\alpha = .60$)	16. Galimybei tarnauti tėvynei
	17. Galimybei padėti kitiems žmonėms
	18. Darbui, kuriame vyrauja aiškūs ir pastovūs kriterijai, taisyklės

Remiantis Harzing ir Mockaitis, 2004

Siekiant ištirti studentų prisirišimą prie gimtosios šalies ir kalbos, pagal Likerto skalę (*visiškai nesutinku – visiškai sutinku*) studentų prašyta nurodyti, ar sutinka su kiekvienu iš dviejų teiginių. Be to, buvo prašoma išvardinti visas šalis, kuriose jie gyvena ilgiau nei 3 mėnesius ir visas užsienio kalbas, kuriomis jie gali bendrauti bent vidutiniškai. Taip pat prašyta pažymėti, kiek jų požiūris sutampa su gimtojoje šalyje gyvenančių žmonių požiūriais (skalė nuo 1 iki 10), ir šalį, kurioje norėtų gyventi, jei negyventų savo gimtojoje šalyje. Studentų anglų kalbos mokėjimas tirtas dviem klausimais: *kaip dažnai skaitote anglų kalbą* (kasdien, kelis kartus per savaitę, kartą per savaitę, kartą per mėnesį ar rečiau) ir *kaip įvertintumėte rašytinės anglų kalbos supratimo lygį* (8 punktų skalė, *labai silpnai – visiškai laisvai*)?

3. Tyrimo rezultatai

3.1. Idealaus darbo charakteristikos

Keturių idealaus darbo matavimo skalių šešiolikoje šalių rezultatai klasterizuoti taikant SPSS statistinį duomenų apdorojimo paketą. Pastebėta, kad Europos studentams svarbiausios idealaus darbo charakteristikos sietinos su asmeniniu tobulėjimu, įtaka, pinigais,

prestižu ir paaukštinimu. Aspektai, susiję su darba ir santykiais, užėmė trečią vietą, tuo tarpu nuolankumas ir tarnavimas atsidūrė paskutinėje vietoje. Pirmajame klasteryje susitelkiama ties pinigais, prestižu ir paaukštinimu, be to, labiau akcentuojamas nuolankumas ir tarnavimas, lyginant su kitais klasteriais. Visos Rytų Europos šalys ir Turkija pateko į pirmąjį klasterį. Antrajame dominuoja asmeninis tobulėjimas ir įtaka, tuo tarpu kiti veiksniai nėra labai svarbūs. Šiam klasteriui priklauso trys iš šešių pagrindinių Europos Bendrijos narių, taip pat Austrija ir Danija. Trečiasis klasteris apima tris Pietų Europos šalis ir rodo bendrą požiūrį į idealaus darbo charakteristikas, tiek susijusias su asmeniniu tobulėjimu ir įtaka, tiek su darba ir santykiais. Šis klasteris primena Rytų Europos šalis, kuriose labiau akcentuojamas nuolankumas ir tarnavimas, priešingai nei Šiaurės ir Vakarų Europos šalyse. Ketvirtasis klasteris apima Suomiją, Švediją ir Didžiąją Britaniją, kur didelis dėmesys skiriamas asmeniniam tobulėjimui bei įtakai, o pinigai, prestižas ir paaukštinimas yra tik antroje vietoje. Taigi visas šalis galima skirti į dvi pagrindines grupes: Rytų Europos šalis ir Turkija, kitos Europos šalys (2 lentelė).

2 lentelė

Klasterinė idealaus darbo charakteristikų ir įverčių analizė

Darbo aspektų dimensijos Šalių klasteriai	Asmeninis tobulėjimas ir įtaka	Darna ir santykiai	P pinigai, prestižas ir paaukštinimas	Nuolankumas ir tarnavimas
Bulgarija, Lietuva, Lenkija, Rusija, Turkija	2	3	1	4
Austrija, Danija, Prancūzija, Vokietija, Nyderlandai	1	3	2	4
Graikija, Portugalija, Ispanija	1	2	3	4
Suomija, Švedija, Anglija	1	3	2	4

Remiantis Harzing ir Mockaitis, 2004

3 lentelė

Lietuvos studentų idealaus darbo įverčiai

Dimensija	Vidurkis	S.D.
P pinigai, prestižas ir paaukštinimas	4,22	0,548
Asmeninis tobulėjimas ir įtaka	3,80	0,710
Darna ir santykiai	3,72	0,593
Nuolankumas ir tarnavimas	3,04	0,752

3 lentelėje matome Lietuvos respondentų veiksmų analizės vidurkių įverčius. Pastebėta, kad Lietuvos studentai, lyginant su kitais veiksniais, pirmenybę teikia pinigams, prestižui ir paaukštinimui. Darna ir santykiai yra panašiai svarbūs, o paskutinis veiksnys vertinamas žemiausiai. Šie rezultatai nestebina, paaiškinami labiau ekonominiu, o ne kultūriniu šalių skirtumu. Svarbu tai, kad jie gali lemti Lietuvos studentų apsisprendimą (kas labiausiai tikėtina) ieškoti darbo ne Lietuvoje, o užsienio šalyse, kur galima gauti didesnę materialinę naudą, nes tyrimo rezultatai rodo Lietuvos studentų didesnių pajamų siekį nesiejant darbo vietos su

įdarbinimo garantijomis. Darbas iš patriotinių paskatų (tarnaujant šaliai) jiems mažiausiai svarbus aspektas.

3.2. Prisirišimas prie gimtosios šalies ir gimtosios kalbos

Šį klausimą reikėtų nuodugniau išnagrinėti. Kadangi Lietuvos ir kitų Rytų Europos šalių studentai didelę reikšmę teikia materialioms paskatoms, prestižui ir paaukštinimui, jie gali domėtis įsidarbinimo galimybėmis labiau ekonomiškai išsivysčiusiose šalyse. ES šalyse senbuvėse tik 2 proc. gyventojų emigravo į kitą šalį, tačiau atsiradusi ekonominė įvairovė padidėjusioje ES taip pat gali reikšti emigracijos augimo svarbą. Vis dėlto dauguma žmonių vis dar atsisako palikti gimtąją šalį, nes darbas kitoje šalyje dažniausiai reiškia, kad teks kalbėti kita kalba (dažnai angliškai). Taigi kitas klausimas buvo susijęs su prisirišimu prie gimtosios šalies ir kalbos.

4 lentelėje pateikiami atsakymų į du klausimus rezultatai. Pirmas klausimas skambėjo taip: *Manau, kad esu pasaulio pilietis, todėl baigęs studijas norėčiau dirbti užsienyje*. Šiuo klausimu matuojamas studentų

noras palikti gimtąją šalį baigus studijas. Antruoju klausimu (*Jei galėčiau kalbėti angliškai kaip gimtąja kalba, neabejodamas vartočiau ją taip pat dažnai, kaip ir savąją kalbą*) matuotos studentų abejonės palikti gimtąją šalį. Tai gali būti susiję su tuo, kad studentai lyg

ir moka anglų kalbą, tačiau nedrįsta ją kalbėti, todėl taip pat gali teikti pirmenybę savo šaliai. Abu klausimai buvo matuojami pagal 1–5 balų skalę, kur 1 – *visiškai nesutinku*, 5 – *visiškai sutinku*.

4 lentelė

Teiginiai, rodantys Lietuvos studentų pasirengimą išvykti iš gimtosios šalies

Klausimai	Atsakymo vidurkis	Dažnis, %
„Manau, kad esu pasaulio pilietis, todėl baigęs(-usi) studijas norėčiau dirbti užsienyje“	3,40	
<i>Visiškai nesutinku/nesutinku</i>		23,5
<i>Nei sutinku, nei nesutinku</i>		27,9
<i>Sutinku/visiškai sutinku</i>		48,6
„Jei galėčiau kalbėti angliškai kaip gimtąja kalba, neabejodamas(-a) vartočiau ją taip pat dažnai, kaip ir savąją kalbą“	3,22	
<i>Visiškai nesutinku/nesutinku</i>		29,2
<i>Nei sutinku, nei nesutinku</i>		27,7
<i>Sutinku/visiškai sutinku</i>		43,1

Rezultatai rodo, kad studentai dažniau sutinka su pateiktais teiginiais, nei su jais nesutinka. Lietuvos studentų vertinimai siekė aukščiau kaip vidurkį, kas rodo, kad siekiami tarptautinės karjeros jie neabejodami gali išvykti iš gimtosios šalies. Vis dėlto, lyginant tyrimo rezultatus su kitų tyrime dalyvavusių šalių rezultatais, Lietuvos, Rusijos ir Turkijos studentai parodė patį mažiausią norą dirbti ne gimtojoje šalyje. Lenkijos studentai, tikėtina, svarstyti tokį pasirinkimą, tačiau ir jie nerodo didelio susidomėjimo darbu užsienyje. Studentų iš daugelio Vakarų, Šiaurės ir Pietų Europos šalių vertinimų rezultatai yra aukštesni, lyginant su Rytų Europos šalių studentų vertinimais.

Įvertinus pasirengimą kalbėti anglų kalba taip dažnai kaip ir gimtąja, pastebėta, kad Rytų Europos ir Turkijos studentų vertinimai vėl gana žemi. Turkijos, Lietuvos ir Bulgarijos studentų vertinimai šiek tiek žemesni nei vidurkis, o Lenkijos ir Rusijos studentų – šiek tiek aukštesni. Kaip ir tikėtasi, daugelis Vakarų, Šiaurės ir Pietų Europos šalių studentų išreiškė didesnę norą anglų kalba kalbėti taip pat dažnai, kaip ir gimtąja kalba.

Studentai iš naujų ir būsimų valstybių narių nerodo didelio noro dirbti kitose šalyse. Jie mažiau linkę tai daryti nei studentai iš pačių šiauriausių, Vakarų ir Pietų Europos valstybių. Galbūt taip yra todėl, kad Rytų Europos šalių studentų užsienio kalbų mokėjimo lygis žemesnis arba jie turi mažiau patirties mokantis, gyvenant arba dirbant užsienyje nei jų kolegos iš Vakarų Europos. Tai galėtų būti svarus argumentas, galintis paaiškinti jų nepasirengimą palikti gimtąją šalį. Kitame poskyryje tiriama, kiek įvairių šalių studentai jau turi tarptautinės patirties, kuriose užsienio šalyse jie norėtų gyventi ir kokie yra jų užsienio kalbos įgūdžiai.

3.3. Tarptautinė patirtis ir emigracijos preferencijos

Studentų prašyta išvardinti šalis (išskyrus gimtąsias), kuriose gyveno ilgiau nei 3 mėnesius. Iš 5 lentelėje pateiktų duomenų matome, kad beveik trys ketvirtadaliai visų šalių studentų neturėjo jokios tarptautinės patirties. Iš 16 šalių, vertinant turimą tarptautinę patirtį, Lietuvos studentai patenka į pirmąjį trečdalį (5-oji iš 16-os šalių). Šiek tiek daugiau nei pusė

tirtų studentų neturėjo jokios tarptautinės patirties, tuo tarpu Turkijoje ir Bulgarijoje tokios patirties neturėjo daugelis tirtų studentų. Lietuva taip pat yra tarp pagrindinių šalių, kurių studentai turėjo patirties, gyvendami daugiau nei vienoje šalyje. Beveik vienas iš dviejų Lenkijos, Lietuvos ir Rusijos studentų gyveno mažiausiai vienoje ar keliuose šalyse. Šalys, kuriose studentai gyveno daugiau nei 3 mėnesius, – JAV, Anglija ir Vokietija – yra vienintelės, kurios paminėtos dažniau nei įprasta. Nors patirtis angliškai kalbančiose šalyse buvo įvardinta kaip prioritetinga daugelyje Europos šalių, pusė studentų, gyvenusių daugiau nei 3 mėnesius Vokietijoje, buvo arba iš Suomijos, arba iš Lenkijos. Didelis tarptautinių mainų programų skaičius tarp Anglijos ir JAV universitetų gali paaiškinti šių dviejų šalių dominavimą tarp studentų, turinčių užsienio patirties, tarpu geografinis artumas galėtų paaiškinti, kodėl Lenkijos studentai mieliau renka Vokietiją.

Šie rezultatai atitinka 2003 metais vienos iš šio straipsnio autorių tyrimo, atlikto su 75 Vilniaus universiteto verslo bakalauro studijas baigusiais studentais, rezultatus (Mockaitis, 2003). Nors studentai šalis galėjo rinkti tik iš Baltijos šalių regiono, Švedija paminėta kaip pagrindinis pasirinkimas (33 proc.), toliau – Vokietija ir Danija (23 proc.). 12 proc. studentų nurodė, kad jie gyveno dviejose ar daugiau šalių. Šiame tyrime studentų taip pat prašyta nurodyti šalis, kuriose jie labiausiai norėtų dirbti. Švedija ir vėl pasirinkta kaip prioritetinga (30 proc.), toliau sekė Vokietija (32 proc.) ir Danija (25 proc.). Mažiausiai studentai norėtų dirbti Rusijoje (40 proc.) ir Lenkijoje (26 proc.). Nors abiejų tyrimų rezultatų neįmanoma vienodai vertinti, nes antrajame tyrime šalių pasirinkimas buvo ribotas, vis dėlto Vokietija minima tarp patraukliausių Lietuvos studentams.

Įdomu tai, kad studentai, kurie gyveno užsienyje ilgiau nei 3 mėnesius, yra labiau linkę sutikti su teiginiu: „Manau, kad esu pasaulio pilietis, todėl baigęs studijas norėčiau dirbti užsienyje“. Tai būdinga kiekvienai tirtai šaliai, tačiau kai kuriose šalyse studentai neturi didelės darbo tarptautinėje aplinkoje patirties, skirtumai šalies mastu ne visada statistiškai svarbūs. Reikšmingi statistiniai skirtumai nustatyti Austrijoje, Vokietijoje,

Graikijoje, Lietuvoje, Lenkijoje, Portugalijoje, Nyderlanduose ir Rusijoje. Studentų, turinčių gyvenimo kitose šalyse patirties, vertinimų rezultatai visu įverčiu aukštesni, lyginant juos su studentų, neturinčių tokios patirties, rezultatais (pagal penkių balų skalę).

Studentai, turintys gyvenimo kitose šalyse patirties, teigia, kad jų nuomonė nerodo gimtosios šalies gyventojų nuomonės, kitaip nei studentai, neturintys tarptautinės patirties. Pastarieji teigia, kad jų nuomonė atitinka bendrą jų gimtosios šalies nuomonę.

5 lentelė

Gyvenimo užsienyje laikotarpis ir šalys, kurioms teikiama pirmenybė (išdėstymas pagal vidutinį šalių, kuriose gyventa, skaičių)

Šalis/šalys, kuriose gyventa ilgiau nei 3 mėn.	0	1	2 ar daugiau	Jei turėtumėte galimybę gyventi svetur, kurią šalį pasirinktumėte?	
				Dažniausiai minimos šalys:	
Turkija	92%	8%	0%	JAV, Anglija, bet kur, Kanada/Italija, Australija	
Portugalija	92%	7%	1%	JAV, Anglija, Brazilija, Prancūzija, Kanada/ Nyderlandai	
Anglija	89%	10%	1%	JAV, Australija, Ispanija, Kanada/Prancūzija	
Bulgarija	87%	9%	4%	JAV/Ispanija, Vokietija/Anglija, Italija, Australija/Šveicarija	
Graikija	81%	17%	2%	JAV, Italija Ispanija, Prancūzija	
Nyderlandai	84%	10%	6%	JAV, Anglija, Ispanija, Italija, Kanada/Prancūzija	
Vokietija	80%	16%	4%	JAV/bet kur, Italija, Ispanija, Australija/Prancūzija	
Ispanija	76%	21%	4%	JAV, Italija, Prancūzija, Anglija, Australija	
Austrija	62%	26%	11%	Italija, JAV, Prancūzija/bet kuri šalis, Australija/Kanada/Anglija	
Rusija	60%	27%	14%	Bet kur/Ispanija, Vokietija, Europa/Anglija/JAV, Italija	
Suomija	55%	31%	14%	Anglija, Švedija, JAV, Vokietija, Australija/Prancūzija	
Lietuva	54%	46%	11%	JAV, Anglija, Prancūzija, Ispanija, Vokietija	
Švedija	52%	23%	26%	Anglija, JAV, Kanada/Prancūzija, Ispanija, Italija	
Lenkija	50%	46%	4%	JAV, Anglija, bet kur, Australija, Vokietija	
Prancūzija	38%	43%	16%	Australija, Ispanija/JAV, Kanada, Italija	
Danija	23%	46%	31%	Anglija, JAV, bet kur/Australija, Prancūzija, Italija	
Iš viso	72%	20%	8%	JAV (21%), Anglija (10%), Australija/Prancūzija/Italija/Ispanija (≈ po 8%)	

Šaltinis: Harzing, Mockaitis, 2004

Studentų buvo klausama, kuriose šalyse jie norėtų gyventi, jei negyventų gimtojoje šalyje. Beveik visų šalių studentai pirmenybę teikė JAV, toliau – Anglijai. Rusijos studentai buvo labiausiai neapsisprendę dėl šalies ir dauguma jų pasirinko atsakymus: *bet kuri šalis* arba *Europa*. Lietuvos studentų noras gyventi JAV nėra netikėtas, nes pastaruoju metu vis populiarsnės tampa darbo ir kelionių JAV programos. Pastebėta, kad šalys,

kurioms teikiama pirmenybė, yra tos, kuriose studentai jau kurį laiką gyveno. Pavyzdžiui, studentai, kurie jau gyveno Prancūzijoje arba Ispanijoje, penkis kartus dažniau pamini jas kaip patraukliausią pasirinkimą. Be to, studentai du kartus dažniau minėjo Angliją ir JAV kaip pirmąsias šalis, jei jie ten jau gyveno. Šie rezultatai rodo, kad šalies pažinimas teigiamai veikia studentų suvokimą apie vieną ar kitą šalį.

6 lentelė

Vidutinis užsienio kalbų skaičius ir pagrindinės įvaldytos užsienio kalbos, proc.

Šalis	0	1	2	3	4+	Vidurkis	% įvaldytos kalbos				
							anglų	vok.	pranc.	ispanų	rusų
Anglija	36%	41%	18%	4%	1%	0,9	–	26%	39%	8%	1%
Turkija	0%	62%	37%	1%	0%	1,4	100%	32%	3%	1%	0%
Ispanija	4%	57%	35%	5%	0%	1,4	95%	6%	36%	–	1%
Lenkija	0%	44%	50%	6%	0%	1,6	100%	50%	2%	2%	4%
Portugalija	3%	42%	43%	9%	3%	1,7	93%	3%	45%	26%	0%
Bulgarija	0%	36%	50%	12%	3%	1,8	100%	30%	9%	8%	30%
Graikija	2%	29%	52%	16%	2%	1,9	97%	16%	40%	17%	0%
Prancūzija	2%	14%	67%	14%	2%	2,0	95%	33%	–	48%	0%
Vokietija	0%	34%	30%	32%	4%	2,1	98%	–	48%	22%	2%
Nyderlandai	0%	26%	43%	26%	6%	2,1	99%	64%	36%	3%	0%
Danija	0%	18%	50%	21%	11%	2,3	100%	73%	11%	18%	0%
Rusija	0%	11%	57%	27%	5%	2,3	98%	37%	34%	34%	–
Austrija	2%	13%	40%	34%	11%	2,4	96%	–	74%	34%	6%
Švedija	0%	10%	47%	31%	13%	2,5	95%	55%	52%	11%	5%
Lietuva	0%	2%	40%	46%	13%	2,7	95%	42%	4%	4%	81%
Suomija	0%	0%	16%	49%	35%	3,3	99%	70%	36%	8%	1%
IŠ VISO	5%	30%	39%	19%	7%	1,9	97%	39%	32%	16%	9%

Šaltinis: Harzing ir Mockaitis, 2004

3.4. Užsienio kalbų mokėjimo lygis

Studentų buvo prašoma išvardinti užsienio kalbas, kuriomis jie gali bendrauti bent minimaliu lygiu (6 lentelė). Anglų, kaip verslo kalbos, mokėjimo Europoje

svarbą rodo tai, kad net 97 proc. tirtos imties studentų kalbėjo angliškai, be to, Anglijos studentams būdingas žemiausias užsienio kalbų mokėjimo lygis. Apibendrinant galima daryti išvadą, kad užsienio kalbų

mokėjimas yra gana menkas Turkijoje, Lenkijoje ir Bulgarijoje, taip pat Pietų Europos šalyse, labai geras – Skandinavijos šalyse, Rusijoje ir Lietuvoje. Lietuvos studentai moka vidutiniškai apie 2,7 užsienio kalbų, t. y. aukščiausi rezultatai iš visų šalių (išskyrus Suomiją). Gerus Lietuvos studentų rezultatus lėmė tai, kad beveik visi rusiškai kalba taip pat kaip ir angliškai, tarp Rusijos studentų užsienio kalbų mokėjimo lygis skiriasi. Remdamiesi tyrimo rezultatais, galime teigti, kad Rytų Europos ir Turkijos įstojimas į ES padidins vokiečių kalbos ES svarbą. Tyrimo rezultatai rodo, kad prancūzų kalbos mokėjimo lygis nėra aukštas, o maždaug trečdalis ar net pusė šių penkių šalių studentų kalba vokiškai. Įdomu ir tai, kad Rytų Europos šalys Vokietiją paminėjo kaip vieną pagrindinių šalių, kurioje norėtų gyventi, jei migruotų į užsienį.

Anglų kalbos mokėjimo lygio vertinimo rezultatai pateikti 7 lentelėje. Atliekant pirmąjį matavimą atsakymų variantai nuo *labai silpnai* iki *vidutiniškai* buvo sujungti į vieną, nes mažai studentų apskirtai pažymėjo šiuos atsakymų variantus. Žinoma, daugumai studentų būdingas gan aukštas anglų kalbos mokėjimo lygis, tačiau Prancūzijos, Vokietijos, Ispanijos ir

Portugalijos studentai kartais tvirtina, kad jų anglų kalbos mokėjimas yra gana prastas. Šis faktas rodo, kad ir literatūra anglų kalba šiose šalyse rečiau skaitoma. Geriausi anglų kalbos įgūdžiai yra Skandinavijos šalyse: pusė studentų pažymėjo, kad anglų kalbą yra įvaldę labai gerai arba idealiai. Anglų kalba šiose šalyse yra labai svarbi: maždaug 90 proc. šių šalių studentų literatūrą anglų kalba skaito kiekvieną dieną arba kelis kartus per savaitę.

Rytų Europos šalyse ir Turkijoje pastebėti skirtingi anglų kalbos mokėjimo lygiai. Lyginant su Turkija, Rusija ir Bulgarija, Lenkijos ir Lietuvos lygis yra žemesnis. Tačiau daugiau nei 2/3 Lietuvos studentų ir beveik visų (91%) Rusijos, Turkijos, Bulgarijos studentų anglų kalbos mokėjimo lygis yra gana aukštas. Rusų kalbos dominavimu Lietuvoje ir vokiečių kalbos, kaip antrosios užsienio kalbos, svarba Lenkijoje galima būtų paaiškinti gana prastą anglų kalbos mokėjimą šiose šalyse. Gerai mokėdami anglų kalbą ir vokiečių, kaip antrąją užsienio kalbą, viena trečioji šių šalių studentų gali lengvai migruoti po pasaulį, nes šiomis dviem kalbomis galima susikalbėti visoje Šiaurės ir daugumoje Vakarų Europos šalių.

7 lentelė

Anglų kalbos mokėjimo lygio atskirose šalyse palyginimas, proc.

Šalis	Labai silpnai – vidutiniškai	Gerai	Labai gerai	Laisvai
Ispanija	27%	39%	30%	4%
Vokietija	31%	29%	33%	8%
Portugalija	29%	20%	40%	11%
Prancūzija	22%	36%	26%	16%
Lenkija	13%	42%	38%	8%
Lietuva	16%	33%	33%	18%
Nyderlandai	15%	37%	37%	11%
Graikija	17%	19%	36%	27%
Turkija	8%	30%	42%	20%
Bulgarija	8%	23%	49%	20%
Rusija	9%	21%	34%	36%
Austrija	13%	12%	39%	36%
Danija	9%	12%	27%	52%
Suomija	4%	13%	37%	46%
Švedija	2%	11%	32%	55%
IŠ VISO	14%	25%	37%	24%

Šaltinis: Harzing, Mockaitis, 2004

Išvados

Straipsnyje nagrinėjamas labai kvalifikuotos darbo jėgos judėjimo Europoje klausimas, tiriant šešiolikos šalių (pastarųjų metų) verslo dalykus universitete studijuojančių studentų suderintas imtis. Šių imčių tyrimo rezultatų analizė parodė, kad lyginant Rytų ir kitų Europos šalių studentų požiūrius į jų idealų darbą, Rytų Europos šalių ir studentų iš kitų Europos šalių požiūriai skiriasi. Materialiniai apdovanojimai, paskatos ir iššūkiai darbe yra svarbūs Rytų Europos šalių studentų motyvacijos veiksniai. Gimtosios šalies ekonominio išsivystymo lygis galėtų paskatinti migraciją į kitas ES šalis. Į diskusijas dėl ekonominio išsivystymo lygio ir migracijos aktyviai įsitraukė šalies žiniasklaida ir švietimo sistemos darbuotojai, vykdančys Lietuvoje švietimo reformą. Įvertinus straipsnyje nagrinėtus aspektus galima teigti, kad Rytų Europos studentai vis dėlto nėra labai suinteresuoti dirbti

užsienio šalyse ir pirmenybę teikia gimtajai, o ne anglų kalbai. Nors Lietuvos studentams būdingas vienas aukščiausių užsienio kalbos mokėjimo lygių, lyginant su kitų tirtų šalių studentų rezultatais, jie patys mano, kad jų anglų kalbos mokėjimo lygis yra tik truputį geresnis nei vidutinis. Apibendrinant galima tarti, kad Rytų Europos studentai yra gerai pasirengę dirbti tarptautinėje erdvėje. Kadangi puikiai moka anglų ir vokiečių (kaip antrąją užsienio) kalbas, maždaug pusė šių šalių studentų kalba nėra pagrindinė kliūtis judėti po pasaulį, nes šių dviejų kalbų mokėjimas leistų jiems įsitvirtinti Šiaurės ir daugelyje Vakarų Europos šalių. Vis dėlto Lietuvos studentų noras gyventi ir dirbti užsienyje yra nedidelis.

Studentai, turintys darbo patirties už savo gimtosios šalies ribų (dažniausiai studentų mainų programų dėka), rodo didesnį norą dirbti užsienyje. Beveik pusė studentų (Lietuvos imtis) turėjo tarptautinės darbo patirties. Jie

norėtų dirbti angliškai kalbančiose šalyse, pavyzdžiui, JAV ir Didžiojoje Britanijoje, taip pat Pietų Europos šalyse (Italijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje). Rytų Europos ir Suomijos studentai buvo vieninteliai, įvardiję Vokietiją kaip vieną prioritetinių šalių, kurioje norėtų dirbti. Tikėtina, kad tam turėjo įtakos studentų vokiečių kalbos mokėjimo lygis, nes rezultatai rodo, kad kalbos mokėjimas didina studentų noro gyventi toje šalyje tikimybę.

Taigi galima teigti, kad nors labai kvalifikuotos darbo jėgos migracijos priežastys gali būti skirtingos, lyginant su tais, kurie neturi tarptautinės patirties ar yra žemos kvalifikacijos, ateities „proto nutekėjimo“ iš Lietuvos grėsmė gali būti išpūstas burbulas, o ne reali problema.

Gauta 2005 05 30

Pasirašyta spaudai 2005 10 05

Spausdinti rekomendavo: doc. dr. V. Auruškevičienė,
doc. dr. L. Sliburytė

Literatūra

- European Commission. *Enlargement: Frequently Asked Questions: 9*. (2004). Employment <http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/faq>, birželio 16.
- European Opinion Research Group EEIG. (2004). *Eurobarometer 61*. Public Opinion in the EU-15, May 2004.
- Gooderham, P., Nordhaug, O. (2001). Are cultural differences in Europe on the decline? *European Business Forum 8*: 48–53.
- Gupta, V., Hanges, P. J., Dorfman, P. (2002). Cultural clusters: methodology and findings. *Journal of World Business 37*: 11–15.
- Harpaz, I. (1990). The Importance of Work Goals: An International Perspective. *Journal of International Business Studies*, vol. 21, no. 1, p. 75–93.
- Harzing, A. W. K., Maznevski, M. (with country collaborators) (2002). The interaction between language and culture: A test of the cultural accommodation hypothesis in seven countries. *Language and Intercultural Communication*, vol. 2, no. 2, p. 120–139.
- Harzing, A. W. K. and 32 country collaborators. (2003). *The use of English questionnaires in cross-national research: Does cultural accommodation obscure national differences?* Conference proceedings of the ANZIBA annual meeting, November 7–8. Dunedin, New Zealand.
- Harzing, A. W. K., Mockaitis, A. I. (2004). *Working in the enlarged European Union: ideal jobs and international mobility among university students in sixteen European countries*. Conference proceedings of the 30th EIBA annual meeting, December 5–8. Ljubljana, Slovenia.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences. International Differences in Work-Related Values*. London: SAGE Publications.
- Hofstede, G. (1983). The cultural relativity of organizational practices and theories. *Journal of International Business Studies 14*: 75–90.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences. Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. London: Sage Publications.
- Mockaitis, A. I. (2003). The Implications of Cultural Differences for Mobility in the Baltic Sea Region: Challenges and Opportunities. *Key Note paper at the BaltSeaNet International PhD conference The Challenge of Mobility in the Baltic Sea Region*, October 23–26. Gdansk, Poland.
- Piracha, M., Vickerman, R. (2004). *Immigration, Labour Mobility and EU Enlargement, working paper*. [Http://www.kent.ac.uk/economics/research/1europe/RIIACchapter-final.pdf](http://www.kent.ac.uk/economics/research/1europe/RIIACchapter-final.pdf), birželio 16.
- Schwartz, S. H., Bilsky, W. (1987). Towards a psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology 53*: 550–562.

Sirota, D., Greenwood, M. (1971). Understand your overseas workforce. *Harvard Business Review*, Jan–Feb., vol. 49, no. 1, p. 53–60.

BRAIN DRAIN FROM LITHUANIA: A REALISTIC THREAT OR AN EXAGGERATION?

Audra I. Mockaitis, Laura Šalčiuvienė

Summary

The issue of employee mobility from Lithuania to the EU countries is a much-debated topic in Lithuania today. And we know much about the migration tendencies of lower-skilled workers from Lithuania to such countries as the UK, Spain, Germany, the USA, however we still know relatively little about highly skilled employee mobility. Even though there is much debate in Lithuania today regarding the threat of brain drain, this has not been addressed by researchers. Moreover, up until now, we did not have an idea about the emigration intentions of highly skilled employees as compared to other countries. This paper presents the results of a 2002 worldwide study lead by Harzing (2002, 2003, 2004) on the mobility of students in international business and management, future highly skilled employees. The results from over 1000 respondents in sixteen European countries are first briefly compared. The paper concentrates on a comparison of the results for Lithuania to the other countries, and the threat of brain drain is placed within the European context. The results show that this threat is still minimal in Lithuania and may at best be viewed as a temporary phenomenon.

The paper is organized as follows. First, a brief overview of the literature on similar studies on mobility is presented. Next, the methods used are presented. In this paper, many of the results were based on a large-scale empirical study of European students, and are briefly compared to a somewhat later study on the attitudes of Lithuanian students toward mobility. Students were asked to indicate the countries in which they would like to live, those in which they would most prefer to work, the languages of which they have knowledge, and the extent, specifically, of their English language knowledge. In total, 1153 students in the sixteen countries participated in the study, with 138 respondents in Lithuania in 2002 and an additional 75 students in a subsequent study in 2003 conducted in Lithuania only.

This is followed by a presentation of the results in the next section. Respondents were first asked to rate in importance the factors related to their ideal job. While Western European students all indicated that personal growth factors were most important, all of the Eastern European (Lithuanian, Bulgarian, Russian, Polish) and Turkish students indicated that factors related to money, prestige and advancement were most important, while personal growth factors were only second in

importance. Mean scores for money and prestige in Lithuania, in fact, were much higher than for other factors. This might indicate when searching for employment, these factors will take precedence over others. Also, economic motives might be important for students in those countries, where salaries and standard of living are still relatively low, and might push them to search for employment in more economically advanced countries.

In a comparison of the results, it became apparent that in both the large-scale study and the single-country Lithuania study, students indicate clear preferences for certain destinations, such as the USA, the UK and Germany, as well as the Scandinavian countries. When asked where they would prefer to work, Sweden was by far the top choice of the Baltic Region countries. Regarding where they would like to live, the USA, UK, France, Spain and Germany were top destinations, in order of preference. While the second study included only choices from among the countries bordering the Baltic Sea region, the influence of work and study abroad programs is quite strong on students' willingness to emigrate and also a strong indicator of the preferred destinations for students to live and work.

Lithuanian students also have a high level of foreign language knowledge and experience. In fact, their foreign language skills are among the highest of all countries of the sixteen in the sample, second only to Finland. Lithuanian students on average spoke 2.7 languages in comparison to 3.3 in Finland, while students in countries such as the UK (0.9), Turkey and

Spain (1.4) and Poland (1.6) indicated relatively low numbers of foreign languages spoken. And, 95% of Lithuanian respondents indicated knowledge of English. However, the results indicate that in comparison to students from other European countries, the willingness of Lithuanians to actually leave their home country in favor of better-paid jobs abroad is still relatively low, although students who already had prior experience abroad were more inclined to agree with questions related to their willingness to work abroad after finishing their studies.

The results clearly indicate that migration patterns for highly skilled (future) employees differ substantially from lower-skilled migrant workers. Even though future highly skilled Lithuanian employees give strong preferences to financial aspects in searching for their ideal job, there is little evidence to suggest that they will do so in more economically advanced countries. And, while we see a surge of lower-skilled workers emigrating from Lithuania to countries such as England, Ireland and Germany, it is still doubtful whether we need to worry about losing a large percentage of our most qualified workforce in Lithuania, as appears to be the general public opinion today. Still, however, steps should be taken to retain these qualified employees, or incentives should be provided for them to return to their home country should they pursue job opportunities abroad. What these steps should be and whether such employees would be likely to return to their home country, however, could be areas for future studies.